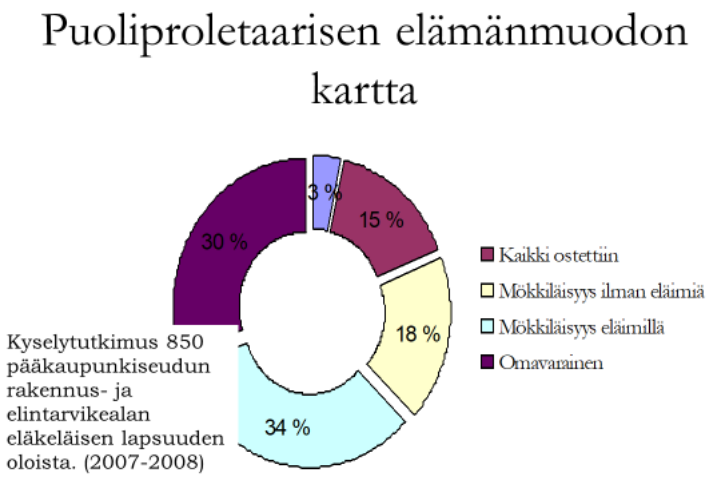
Arvoisat kansanedustajat, Eduskunnan tulevaisuusvaliokunta 1.2.2019

Arvostettu tutkija Immanuel Wallerstein on esitellyt termin *puoliproletaarinen yhteiskunta*. Hänen teoriansa mukaan pääoma ja teollisuus ovat siirtyneet ja siirtyvät halvemman työvoiman maihin, koska siellä työntekijät kykenevät myymään työtään edullisimmin. Tällaisessa yhteisössä on yleensä vallalla vielä perinteinen suvun elatus- ja hoivavelvollisuuden koodi sekä kotieläimillä ja pienimuotoisella viljelypalstalla varustettu aputalous, ja nämä mahdollistavat uusiintamisen pienemmillä palkoilla. Yhteiskunnan urbanisoituessa puoliproletaarinen elämäntapa katoaa ja kaupungistumisen vaatiman infrastruktuurin ja sosiaaliturvan tarve kasvaa. Kriittisenä rajan toisenlaisen järjestelmän tarpeeseen on usein tilanne, jossa kaupungistuminen ylittää noin 60 prosenttia väestön määrästä. Itse tutkin väitöskirjaani varten vanhaa suomalaista omavaraistalouden mallia saadakseni selville, oliko myös meillä sosiaalivakuutuksen synty yhteydessä ns. puoliproletaarisen elämäntavan katoamiseen. Koska pääkaupunkiseudun elintarvike- ja rakennusalan eläkeläiset olivat valtaosin maaltamuuttajia, tein kyselytutkimuksen heidän lapsuutensa arjen elämästä. Tutkimuksen tuloksia vertasin tilastokeskuksen tietoihin ja eduskunnan komiteamietintöihin ja tältä pohjalta rakensin suomalaisen puolittaisen omavaraiselämäntavan kartan ja löysin myös joitakin eri puolella Suomea ja eri aikoina vallinneita yhteisavun, sosiaalisen tuen ja taloudellisen vaihdannan organisoimismuotoja noin vuosien 1935-1960 väliseltä ajalta.

Asuminen, energia ja ravinto

Työsuoritusten vaihto ja hinta, rahatalouden vähäisyys

Kyselytutkimuksieni ja henkilöhaastattelun mukaan hyvin suuri osa järjestelmästä perustui työsuoritusten ja tavaroiden vaihtoon, jolloin rahaa käytettiin vähän tai ei lainkaan. Asumisesta, oikeudesta hakea tilallisten mailta polttopuuta, käyttää hevosta, niittää huonommilta joutumailta eläimille rehua, jne maksettiin alueittain vaihtelevalla määrällä työtä. Maaseudun isot sesonkityöt tehtiin talokuntien talkoilla, samoin monet rakennusprojektit jne. Lapset noukkivat perunat ja saivat vähävaraisille maattomille

perheilleen jopa vuoden perunatarpeet. Eläinten pito mahdollisti sekä maitoa että lihaa aterioille, vaikkei tällaista ravintoa riittänyt välttämättä koko vuodeksi. Monissa köyhissäkin perheissä pidettiin sikaa, joka teurastettiin jouluksi, ja eläinten tarvitseman rehun hankinta työllisti perheitä valtavasti. Yleensä perheiden pojat hankkivat vuoden polttopuut, tilalliset omista metsistään, muut joutomailta, hakkuiden jälkeisiltä alueilta tai hyvin monimutkaisten ja monimuotoisten järjestelyjen avulla. Polttopuiden hankinta oli perheiden suurin projekti, koska niitä tarvittiin lämmitykseen, ruoanlaittoon, hygieniaan, eläintenhoitoon jne. Tyypillistä järjestelmälle oli, ettei työn tai tuotteiden hintaa määritelty selvästi vaan kyseessä oli ajoittain hyvinkin epäreilu kauppa ja joka tapauksessa tarkoin piiloteltujen taloudellisten konfliktien alue. ”Naapuriapua” eivät haastateltavani muistaneet niinkään apuna vaan monimutkaisen kaupankäynnin osana. Rahatalouden määrää voisi kuvata vaikka sillä, että viisilapsisen pienviljelijäperheen rahatuloista viidennes tuli lapsilisistä, eivätkä eniten lapsilisiä saaneet perheet maksaneet veroja lainkaan. Kaupoista ostettiin sokeria, kahvia, tulitikkuja ja petrolia sekä suuressa osassa maata vehnäjauhoja, koska vehnänviljely oli sääolosuhteiden takia riskialtista. Pahoista talvista selvittiin syömällä maitoperunoita. Lapsityövoima oli työvoimaintensiivisessä elämäntavassa merkittävä apu ja lasten lukumäärä sen tähden suuri.

Monimutkaiset ansaintamenetelmät

Tutkimusteni ihmisten oli hyvin vaikeata määritellä isänsä ammatti, ja vastaukset olivat hyvin pitkiä, ”kirvesmies, maanviljelijä, suutari, metsätyömies”, vastasi eräs, tai ”kirvesmies, pienviljelijä, hanuristi, metsätyömies”. Elämiseen tarvittavat ainekset hankittiin hyvin monimuotoisen yrittämisen avulla. Isoja taloja oli melko vähän ja pientilojen sekä maata omistamattomien perheiden selviytymisstrategia perustui monimuotoisiin sivutöihin, etenkin metsätöihin ja rakentamiseen, pientiloilla mahdolliseen maitotiliin, pellonraivauspalkkioihin jne.

Valtion ja kuntien sosiaaliturvan pääperiaatteet

Suuret maareformit sekä 1920-luvulla että 1945 synnyttivät noin kolmanneksen suomalaistiloista. Sosiaaliturvan perusperiaate oli vielä 1950-luvun puoliväliin asti se, että suoranaiset rahalliset avustukset olivat moraalisesti sopimattomia ja kunnallisella sosiaaliavulla (esim. köyhäinjauhot tai kunnalliskoti) oli stigmatisoiva luonne, vaikka ne olivat monesti hyvinkin tarpeellisia. Lasten velvollisuus elättää vanhempansa säilytettiin vielä 1955 laissa ja tekemäni kyselytutkimuksen mukaan reilusti yli 65 prosenttia vastaajista katsoi, että heillä oli velvollisuus auttaa vanhempiaan taloudellisesti, lähettää rahaa ja auttaa sukulaisiaan sekä käydä auttamassa vanhempiaan lomien aikana mm. puiden hankinnassa ja heinätöissä, tai jäädä kokonaan pois töistä hoitamaan sairastunutta äitiään. Työttömien työllistämisestä vastasivat kesäisin avattavat kunnalliset työvoimatoimistot, jotka järjestivät työttömyystöitä.

Oman tutkimukseni tulos oli, että osittain juuri tämän puoliomavaraistalouden katoaminen maaltamuuton yhteydessä käynnisti liikehdinnän toisenlaisen sosiaalivakuutuksen puolesta.

Artikkeli julkaistu Väki Voimakas 27:
Työväestö ja hyvinvointi
Toim. Matti Hannikainen.
Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 2014, 272 s

Päivi Uljas

Demokraattisen pienviljelyvaltion sosiaalipolitiikka toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina

Vaikka pohjoismaiset hyvinvointivaltiomallit herättävät ihastusta maailmalla, emme ole ensimmäinen sukupolvi, joka on pyrkinyt turvaamaan lapsilleen ja vanhemmilleen hyvän elämän. Yhteiskunnassa saattaa olla runsaasti onnellisia vanhuksia ilman julkista sosiaaliturvajärjestelmää, ja vanhuus, lapsuus ja sairaus kuuluvat kaikkiin yhteiskuntiin. Käytettävissä olevien resurssien määrä, luonnononnettomuudet ja sodat, taistelu resurssien jaosta sekä näiden keskinäissuhteista syntyneet arvot ja traditiot vaikuttavat sosiaalisen turvallisuuden tasoon ja määrään kussakin yhteiskunnassa. Kurjuutta on paljon, eikä sitä sovi vähätellä. Tuskin missään yhteiskunnassa pidetään silti suotavana normaalitilana esimerkiksi vanhusten näännyttämistä nälkään, vaikka heidän työkykynsä onkin heikentynyt.[1]

Kun lähinnä perheen ja suvun keskinäisvastuun malli on ollut vallitsevana kaikkialla maailmassa tuhansien vuosien ajan, suomalaisen nykytyyppisen sosiaaliturvajärjestelmän synty ajoittuu vain noin viidenkymmenen vuoden taakse ja liittyy urbanisoitumiseen ja palkkatyöläistymiseen. Useimmat aikuiset käyvät palkkatyössä, ja monet asuvat valtaisan maaltamuuton seurauksena etäällä sukulaisistaan. Yhteiskunnassa vaadittavien taitojen ja infrastruktuurin taso asettaa uusia vaatimuksia koulutukselle, julkiselle säätelylle sekä sosiaaliselle turvaverkostolle. Suomalaisen yhteiskuntamallin rakentaminen rahoitetaan pääosin kansalaisilta kerättyjen verojen ja maksujen avulla. Eläkejärjestelmät ja sosiaaliturvan kertyminen ovat myös sidottu palkkatyössä käymiseen eräänlaisena jälkipalkkana, joka toisaalta eläke- ym rahastoihin tallennettuna on myös mahdollistanut yritysmaailmalle edullista lainaa teollistamisen vaatimiin investointeihin. Pohjoismaiset hyvinvointivaltiot ovat tällä hetkellä kärjessä useimmissa valtioiden tilaa

käsittelevissä vertailuissa, koska ne kenties vastaavat parhaiten aikakauden tarpeisiin teollistuneissa yhteiskunnissa.[2] Niitä edeltävien vaiheiden tunnistaminen auttanee ymmärtämään sosiaalisten turvamallien sidonnaisuutta vallitsevaan yhteiskunnalliseen todellisuuteen ja kulttuuriin.
Olli Kangas ja Heikki Hiilamo osoittavat, miten lasten kodinhoidon tuen ajatus menestyi Suomessa mutta ei Ruotsissa. Rakenteellisiksi selityksiksi he näkevät, että Suomen agraarinen rakenne ja työvoiman ylitarjonta painoivat asenteita kohti äitien kotiin jäämistä. Kummassakin maassa pelattiin samoilla käsitteillä, puhuttiin lapsen eduista ja naisen vapaudesta valita, mutta sanoille annettiin eri sisältö.[3] Sosiaalisen turvan järjestämismuotoa tutkittaessa onkin syytä tarkastella sekä yhteiskunnan tuotannollista rakennetta, historiallista traditiota että myös sitä, mitä ihmiset pitävät oikeana tai vääränä. Samoin on myös tarkasteltava sosiaaliryhmien voimasuhteita ja niiden heijastumia poliittiseen elämään. Kansainväliset esimerkit ja paineet toimivat myös yhteiskunnallisten prosessien katalysaattoreina. Lisäksi yhteiskunnallisten ilmiöiden taustat eivät välttämättä avaudu helposti – on esimerkiksi vaikea eritellä, oliko suomalainen maataloustuki toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina sosiaali- vai elinkeinotukea vai molempia.

Monet tutkijat ovat esittäneet, että suomalaisen hyvinvointivaltion kehittyminen viivästyi noin 15 vuodella verrattaessa moneen muuhun Länsi-Euroopan maahan.[4] Maatalouden osuus ammatissa toimivasta väestöstä oli vielä 1950-luvulla Suomessa sama kuin mitä se oli ollut Tanskassa, Ruotsissa ja Norjassa 1900-luvun alussa. Laajemmassa eurooppalaisessa perspektiivissä Suomi oli vieläkin poikkeavampi myöhäisen mutta äkillisen yhteiskunnan rakennemuutoksensa vuoksi. Työläisten ja toimihenkilöiden määrä ohitti maaseutuväestön vasta 1960-luvun alkuvuosina.[5] Suuressa osassa maailmaa tämä kehitysvaihe on vasta alkamassa tai vielä kesken, esimerkiksi Kiinassa pyritään vasta lähivuosina saavuttamaan 60 prosentin urbanisoitumisaste.

Suomalaisen työväenliikkeen sosiaaliturvan keskeiset visiot syntyivät jo 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa, ja työväenpuolueilla oli siitä alkaen vaihtelevasti lähes 50 prosentin kannatus Suomessa. Pariisin rauhansopimuksen pykälien mukaisesti Suomessa sallittiin SKDL:n ja SKP:n toiminta, sallittiin radikaalin ammattiyhdistysliikkeen toiminta ja kiellettiin fasistisluotoiset järjestöt. Poliittinen voimasuhde muuttui Suomessa toisen maailmansodan jälkeen ja lisäsi vasemmiston edellytyksiä ajaa vanhat tavoitteensa läpi. Silti työväenpuolueiden tavoitteleman sosiaalisen

turvajärjestelmän rakennustyö alkoi varsinaisesti vasta tuotanto- ja väestörakenteen muutoksen yhteydessä 1960-luvun alkuvuosina, viidentoista vuoden kuluttua toisen maailmansodan päättymisestä. Tässä artikkelissa pyrin pohtimaan kyseistä noin 15 vuoden viiveen ajanjaksoa muutamien esimerkkien avulla, ja kysyn, millaista sosiaalipolitiikkaa Suomessa silloin harjoitettiin.

Ruoka

Viime vuosina monet kansainväliset kriisit ja kansallisen tason levottomuudet ovat liittyneet köyhissä maatalousvaltaisissa maissa ruoan ja viljan hintakriiseihin. Tiedotusvälineissä on raportoitu sekä Intian, Egyptin että Thaimaan ongelmista, ja kaikissa näissä maissa ruoan hinnan ja toisaalta maataloustuottajille maksettavan hinnan ristiriita on aiheuttanut suuria kiistoja ja köyhyyttä. Egypti on maailman suurin vehnäntuoja, mutta se jäädytti vehnän tuonnin helmikuussa 2013. Suurin osa, 84 prosenttia, egyptiläisistä on riippuvainen leivästä, jonka hinnan valtio pitää alhaisena tukiaisilla. Vehnän hinnan nousu saattoikin olla yhtenä syynä ministeri Mursin vastaiseen mellakointiin.[6] Toinen suuri jatkuva poliittisen kriisin alue on tällä hetkellä Thaimaa. Kesällä 2013 kerrottiin, kuinka Thaimaan riisivuori uhkasi pilaantua. Valtio oli ostanut riisiä ylihintaan eikä saanutkaan sitä myydyksi. Lehdistössä arvioitiin, että maanviljelijät alkavat välittömästi mellakoida, jos hintaa laskettaisiin. Edellisen vuoden riisi oli vielä valtion varastoissa myymättä, ja uusi sato oli tulossa.[7] Myös Intia on ponnistellut viljan hintaongelmien kanssa. Intian valuutta heikkeni voimakkaasti, koska parlamentti päätti tukea 15 miljardilla eurolla köyhille myytävää halpaa viljaa.[8]

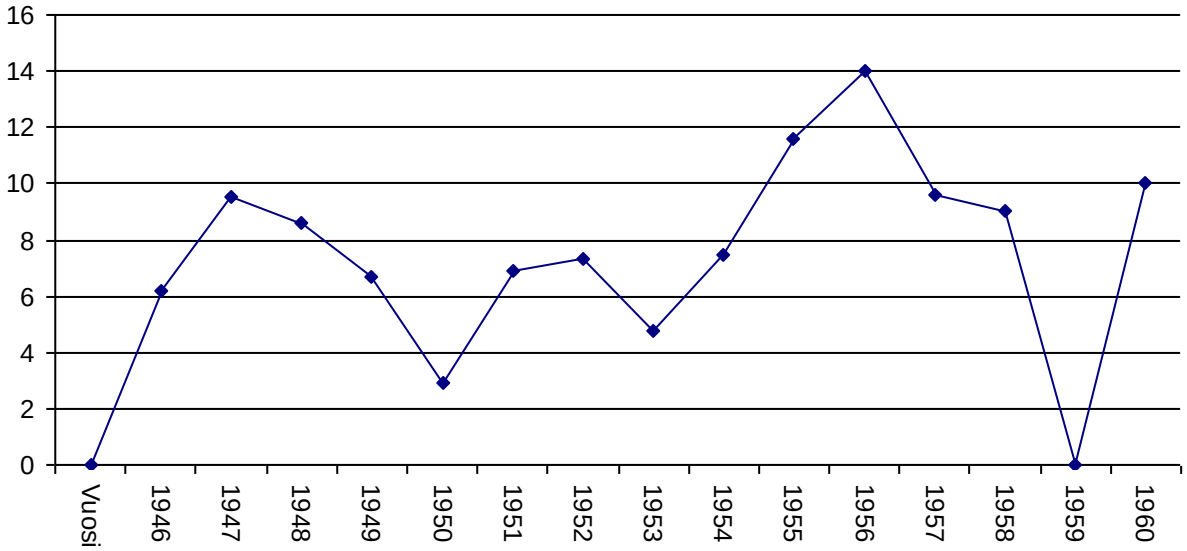
Immanuel Wallerstein kuvaa puoliproletaaristen yhteisöjen kilpailuvalttina sitä, että perheet selviävät sukutalouden ja aputalouden avulla myös pienemmillä palkoilla, jolloin teollisuus siirtyy tällaisiin yhteiskuntiin hakiessaan halpaa työvoimaa. Puoliproletaarisen yhteisön ongelma on kuitenkin se, että vaikka suuri osa väestöstä selviäisikin aputalouden avulla, kaikilla ei sellaiseen ole mahdollisuutta etenkään kaupungeissa. Eikä aputalouskaan mahdollista kaikkien tuotteiden omavaraisuutta. Systeemi pitää kaikkien palkat alhaisena, ruoka on kulutusmenojen keskeisin osa ja ruoan hinnannousu ongelmallista väestölle. Kun suuri osa perheiden omaa tuotantoa on rahatalouden ulkopuolella, yhteiskunnassa liikkuvan rahan määrä on vähäistä. Jos maataloustuottajien saamaa hintaa lasketaan, tuottajat kärsivät. Jos taas kuluttajille myytävän ruoan tai muun tuotteen hintaa nostetaan, kaikki kärsivät. Tämän ristiriidan parissa ovat useimmat

yhteiskunnat joutuneet ponnistelemaan jossain historiansa vaiheessa, myös Suomi toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina.[9]

Monissa maaseudun perheissä ruokakaupasta ostettiin pääasiassa kahvia, sokeria, vehnäjauhoja sekä petrolia. Suomalaisperheiden kulutuksen taso oli tyypillinen agraariyhteiskunnille, ja tulot menivät pääasiassa välttämättömimpään. Lapsettomilla tai yksilapsisilla perheillä hieman alle puolet kokonaismenoista kului elintarvikkeisiin ja suuremmilla perheillä yli puolet.[10] Ilja Kavonius on tutkinut perheiden säästämisastetta ja kotitalouksien kulutusrakennetta 1950-luvulla Suomessa ja toteaa, ettei kotitalouksille juuri jäänyt ylimääräistä rahaa, vaan monissa perheissä ylimääräinen markka ohjautui kulutukseen – vaatteisiin tai monipuolisempaan ruokaan – ja hämmästelee myös sitä, miten osalla kotitalouksista kulutus oli kaiken aikaa miinuksella. Suomen Elintarviketyöläisten Liiton palkkasihteeri, lihanleikkaaja Tom Sundberg (s.1953) kasvoi Sipoon edustalla saaressa. Hänen isällään ja sedällään oli yhteinen lotja, jolla he kuljettivat kesän hiekkaa ja muuta tavaraa. Talvisin miehet tekivät kaikkea mahdollista tilapäistyötä, mitä ikinä löysivät. Sundberg kertoo, että vielä 1950-luvun loppuvuosinakin talvella syntynyt ruokavelka saatiin maksetuksi kauppiaalle vasta heinäkuussa.[11] Monet aikalaiskirjoitukset ja muistelmat kertovat pitkistä ruokaveloista, jotka olivat ilmeisen vakiintuneita käytäntöjä ja kuvaavat myös perheiden riippuvuutta maa- ja metsätalouden sesonkiajoista.

Kuviosssa 1 on esitelty Maatalouskomitean mietinnössä (1962) mainitut hintapoliittiset maatalousmäärärahat vuosilta 1946–1960.[12] Prosenttiosuuksien muutokset kuvaavat myös budjetin osien keskinäissuhteiden muutoksia, ja esimerkiksi vuodesta 1957 kasvava työttömyys ja työttömyystyömaat sekä vuoden 1956 kansaneläkeuudistus lisäsivät muita valtion kuluja, joten prosenttiosuudet eivät kuvaa pelkästään tukien muutoksia. Kuviosta näkyvät kuitenkin selvästi

poliittisten voimasuhteiden muutokset valtion budjettipolitiikkaan.

Kuvio 1. Hintapoliittiset maataloustuet 1946–1960, prosenttia budjetin loppusummasta.
Lähde: Maatalouskomitean mietintö 1962.

Kolmen suuren hallituksen (SDP, SKDL ja Maalaisliitto, 1945–1948) alussa hintatukien osuus nousi, jonka jälkeen se laski melko dramaattisestikin. Ennen vuoden 1954 vaaleja Maalaisliitto ja oikeistopuolueet olivat pyrkineet kääntämään talouspolitiikkaa enemmän oikealle, mutta SDP onnistui kaatamaan nk. ”niukkasbudjetin”, jolla oli ollut tarkoitus edelleen supistaa valtion menoja ja subventioita. Kokoomuksessa oli asetettu suuria toiveita vuoden 1954 vaaleihin, joiden avulla tavoiteltiin paluuta niukan valtiontalouden linjoille. Vuoden 1954 eduskuntavaalit muodostuivat kuitenkin suorastaan traumaattisiksi Kokoomukselle, joka koki suuren vaalitappion.[13]

Sosialidemokraattinen puolue ja Maalaisliitto syrjäyttivät oikeistolaisen hallituksen vuonna 1954 hallitusohjelmalla, joka muutti tukipolitiikan suuntaa. Valtionvarainministeriön kansantalousosastolla oli laskettu, että Kekkosen viidennen hallituksen (1954–1956) ohjelman kustannukset olivat noin 39–40 miljardin markan luokkaa.[14] Maalaisliiton oikeistosiiven kritiikki oli ankaraa: Maalaisliitto oli tehnyt äkkikäännöksen, luopunut säästämisestä **ja** subventiot olivat kuluttajille hyvin edullisia.[15] Ohjelman tärkeänä osana olivat elintarvikkeiden hintasubventiot. Myös SKP:n poliittisella toimikunnalla oli suuria vaikeuksia hahmottaa tilannetta: ”Nykyinen

hallitus noudattaa epäilemättä suurpääoman sanelemaa linjaa. Erikoista siinä on kuitenkin etuisuuksien antaminen – vaikka tilapäisestikin – työläisille ja talonpojille hintojen alennuksien ja tukipalkkioiden muodossa.”[16]

Kun Suomen Pankin ohjesääntöön oli vuonna 1953 tehty muutokset, jotka kielsivät pankkia lainoittamasta valtiota edes tilapäisesti yleislakon jälkeisinä vuosina, hallitus alkoi supistaa jälleen ruoan hintatukia ja muita valtion menoja. Lokakuun lopulla 1956 lehdet otsikoivat, että huomattavia hinnankorotuksia oli tulossa: ”Voin, kahvin, makkaran ja sokerin kuluttajahinnat kohoavat 28–58 %.”[17] Suomen Pankin silloinen johtaja Rainer Von Fieandtin totesi, että ”voin kulutus lienee Suomessa suurempi kuin kaikissa muissa maissa Uutta Seelantia lukuun ottamatta. Samoin kulutetaan meillä kahvia, sokeria ja makkaraa ylen paljon.”[18] Seuraavan vuoden lokakuussa valtio iski jälleen ruoan hintatukiaisiin, ja Leipuri-lehti kirjoitti: ”Lokakuu, 20 päivänä lopetti valtio tukipalkkiot kokonaan sokerilta, kahvilta ja makkaroilta sekä osittain voilta, jonka johdosta sokerin tukkumyyntihinta nousi yli 57 prosenttia ja voin 25 prosenttia.”[19] Jatkuvat elintarvikkeiden hintojen korotukset käynnistivät sitten Suomessa kansalaisliikehdinnän, ja suuttumus harjoitettuun politiikkaan johti vuoden 1958 protestivaaleihin, jossa vasemmisto sai enemmistön ja SKDL:sta tuli maan suurin puolue. Syksyn 1958 Fagerholmin ns. yöpakkahallituksen budjetti leikkasi edelleen hintatukia, mutta seuraavat Maalaisliiton vähemmistöhallitukset alkoivat nostaa näitä tukiaisia, ja enemmistöasemassa olevat talouspoliittisissa linjauksissa toisensa löytäneet vasemmistopuolueet hyväksyivät linjan. Poliittiset käänteet näkyvät jyrkkinä maatalouden hintatukien suuruutta kuvaavassa graafissa.

Leivän hinta oli keskeinen kysymys vielä 1950-luvun lopun Suomessa. Keväällä 1958 leipomoalan yrittäjiä edustava Leipuri-lehti kirjoitti otsikolla: ”Leivän hinta kaatoi hallituksen”. Lehti totesi, että ”viljan kaksihintajärjestelmän poistaminen ja siitä johtunut jauhojen ja leivän hinnan nousu 5–6 markalla 400 gr. yksiköiltä aiheuttivat kaksi välikysymystä ja niiden johdosta kolme päivää kestäneen kiivassävyisen maratonkeskustelun eduskunnassa sekä Rainer v. Fieandtin hallituksen kaatumisen. Niin harvinainen tapaus kuin hallituksen kaatuminen viljatuotteiden hintaan onkin, niin se kuitenkin todistuksena siitä, miten poliittinen ja muutenkin tärkeä leipä oloissamme on, samalla

kun se kouriintuntuvasti osoittaa, miksi leivälle hintasäännöstelyn vallitessa on ollut vaikea saada yrittäjien oikeudenmukaiseksi katsomaa hintaa.”[20]

Talouspoliittista suuntataistelua käytiin myös puolueiden sisällä. SDP:n johto hävisi puoluekokouksessa 1956 puheenjohtajavaalin ja muodosti uuden opposition, joka alkoi julkaista TTK-nimistä lehteä. Tässä lehdessä selviteltiin koko sivun mittaisella artikkelilla puoluetta jakavien ruoalle maksettavien subventioiden luonnetta. Artikkelissa Maija-vaimo kyselee ja ammattiosaston kokouksissa käyvä aviomies Matti opettaa, että subventiot ovat nimenomaan köyhän etu. Kyseessä on tulonjako, koska rahat subventioihin kerätään rikkailta ja köyhä saa ostaa ruoan halvemmalla. Artikkelin lopussa valaistunut Maija-vaimo toteaa: ”Mutta on se ihme, että moni vähäväkinen ihminenkin puhuu subventioista niin kuin pahimmista vihollisistaan. Se sanomalehtikirjoittelu ja suurituloisten ja itsekkäiden ihmisten sananselitys on johtanut monen harhaan taistelemaan itseään vastaan.”[21]

Leivän hinta ei enää vaurastuneessa Suomessa kaada hallituksia eivätkä naiset lähde kadulle, jos kahvin ja sokerin hintoja nostetaan, koska näiden tuotteiden osuus kokonaiskulutuksesta on nykyään melko pieni. Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana ruoan hintojen subventointi oli kuitenkin hyvin tärkeä osa aikakauden sosiaalipolitiikkaa, ja hintasubventioiden kustannukset muodostivat korkeimmillaan jopa 14 prosentin osuuden valtion budjettimenoista.

Maataloustukien sisällä muutakin sosiaalipolitiikkaa

Koko sodanjälkeisten vuosien tukipolitiikka oli kuumeisten riitojen, puoluekompromissien ja välistävetojen aikaa. Tapio Bergholmin mukaan vastakkain olivat kuluttajat sekä osittain ulkopuoliselta ostavat pienviljelijät, jotka vastustivat hintojen korotuksia ja toisaalta maataloustuottajat, jotka halusivat tuotteistaan parempia hintoja. Kun maanviljelijät halusivat sopimuksia, jotka turvaisivat heille saman tulotason kuin työntekijöillä oli, elintarvikkeiden hintojen korotukset aiheuttivat inflaatiota ja palkkaliikkeitä, indeksien laukeamista. SAK ja sosialidemokraattinen pienviljelijäsiipi ajoi ns. tuotantotukilinjaa. Tällä pyrittiin tukemaan maanviljelystä niin, etteivät maataloustuotteiden hinnat nousisi kuluttajille, ei syntyisi

palkankorotuspaineita eikä inflaatio lisääntyisi.[22] Tuotantotukimallissa valtion taloudellinen tuki suunnattiin tiloille sellaisessa muodossa, jolla ne parantaisivat tuottavuuttaan esimerkiksi lannoitteiden ja ojittamisen avulla, kun taas hintatuki suunnattiin elintarvikkeiden tuotannon määrän mukaisesti ja oli siten edullisempi suurten tuotantomäärien myyjille.

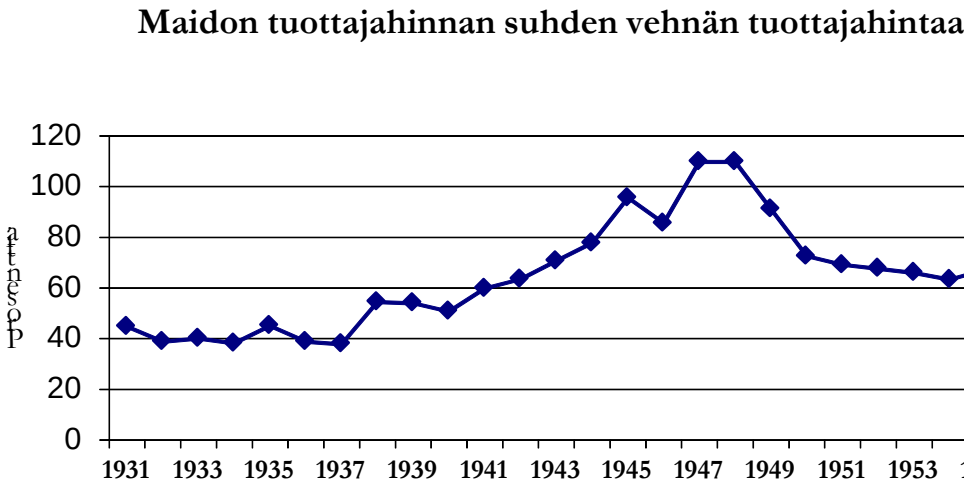
Tukiin sisältyi myös sellaisia osia, joiden luonne oli sosiaalipoliittinen. Tällainen oli esimerkiksi oman maidon juomatuki. Lähinnä sosialidemokraatteja edustaneen Pelto ja Koti -lehden artikkelissa valitettiin syyskuussa 1956 maataloustuloratkaisun ongelmia: ”Viime elokuun loppuun asti maksettiin tuottajille omassa taloudessa käyttämästään maidosta – 24 litraa kuukaudessa henkeä kohti – subventioita 4:65 litralta, mutta ne poistettiin syyskuun 1. päivästä lähtien. Em. päätöksen huomioonottaen vedettiin tällä tavalla tuottajaväestöltä pois lähes 2 miljardin markan vuositulo. Maidon tuottajahinnan korotus 40 p/kg tekee vuosittain vajaa 1 200 miljoonaa markkaa, joten nettomenetys on n. 800 miljoonaa markkaa. Pienviljelijät joutuvat käyttämään suhteellisesti suuremman osan tuottamastaan maidosta sellaisenaan oman perheensä kulutukseen, joten näiden pientuottajien menetys on sitä suurempi mitä vähemmän heillä riittää maitoa myytäväksi.”[23]

SKP:n aineistossa vuodelta 1957 todetaan myös, miten ”sodan jälkeen pienviljelijöille ryhdyttiin kiireellisesti jakamaan myös tuotantotukea erilaisten tukipalkkioiden muodossa niiden tuotantoedellytysten parantamiseksi; väkilantojen, väkirehujen, siementen, koneiden, rakennustarvikkeiden ym. saannin helpottaminen avasi pienviljelmien karjataloudelle suotuisat kehittymismahdollisuudet. Jo kolmen vuoden kuluttua voitiin todeta sotien aikaisen elintarvikepulan loppuneen ja maataloutemme tuotantosuunnan muuttuneen karjatalousvaltaiseksi.”[24] Myös Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa, jossa käsiteltiin syksyn 1957 maataloustuloratkaisua, maatalouden tukeminen nähtiin mitä suurimmassa määrin osana suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Lehden mukaan maataloustulolaki olikin ”ennen kaikkea sosiaalinen laki, jolla pyritään pitämään laajan maaseutuväestön elintaso mahdollisimman korkeana.”[25]

Vilja vai maito? – maatalouden luokkajako

Kysymykseen vilja vai maito liittyi valtavasti sekä kansainvälistä latausta että poliittista jännitettä ja myös tilakokojen ja etelän ja pohjoisen viljelyyn liittyviä ristiriitoja. Kylmillä tiloilla kesti pitkään saada maa viljelykuntoon, mutta maitotalous saatiin tuottamaan nopeasti. Sadot olivat parempia Etelä- ja Länsi-Suomessa, etenkin jos tilalla oli varaa hankkia kunnon väkilannoitteita. Niinpä maito/vilja jakoi etelää ja karuja alueita, uusia ja vanhoja tiloja, varakkaita ja vähävaraisia tiloja. Maidon ja viljan hintasuhteella valittiin myös sosiaalipolitiikan linjaa. SKP:n aineistossa kuvataan, miten ”ennen sotaa maatalouspolitiikka edisti ennen kaikkea harvalukuisten suurviljelijöiden etuja liian korkean viljan hinnan ja alhaisten maataloustyöntekijöiden palkkojen avulla”.

Pellervo-seuran Markkinatutkimuslaitoksen julkaisussa Maatalous ja yhteiskunta 1972 on esitelty maidon ja eri viljalajien tuottajahinnat vuodesta 1931. Maidon hinnan suhde viljaan vaihteli paljon. Maidon hinta alkoi nousta jo toisen maailmansodan aikana, ja sodan jälkeen se oli jopa viljan kilohintaa suurempi ja alkoi sitten tasaisen laskun jääden kuitenkin suhteellisesti sotaa edeltänyttä tasoa korkeammaksi.[26]

Kuvio 2. Maidon tuottajahinnan suhde vehnän tuottajahintaan 1931–1960, prosenttia.

Karujen maiden pienviljelijöiden ja eteläisen Suomen viljanviljelijöiden väliset konfliktit heijastuivat suoraan myös kansainvälisiin näkemyksiin. Pienviljelijäjärjestöt ja etenkin SKDL esittivät, että maan luonnolliset tuotanto-olosuhteet olivat sopivia karjataloudelle, josta saatiin kansainvälisesti kilpailukykyistä tuotetta, jota voitaisiin kahdenvälisellä kaupalla vaihtaa

Neuvostoliiton vilja- ja rehutuotteisiin. Tämä ajattelutapa ei miellyttänyt tietenkään viljanviljelijöitä, joille halpa tuontivilja oli kauhistus.

Jos Thaimaan ongelmat liittyvät maatalouden tuki- ja hintapolitiikkaan, myös suomalainen maataloustukijärjestelmä kietoutui poliittisen järjestelmän sisälle ja tuotti vaikeuksia. Koko 1950-luvun ajan Maalaisliitossa voimistui lähinnä puolueen oikeistosiipeä kannattava viljanviljelijöiden ryhmä, joka rahasti tuestaan presidentti Kekkoselle etuja viljanviljelyn tukemiseen. Pienviljelijälehdet ja maidontuottajat valittivat asiasta turhaan. Tukimuutosten seurauksena viljan viljely lisääntyi ja se lisääntyi myös sellaisilla alueilla, joilla siihen ei ollut suotuisia edellytyksiä. Sodan jälkeen perustetut asutus- ja rintamamiestilat alkoivat myös saada peltojaan tuottaviksi 1950-luvun aikana. Syksyllä 1961 ihmeteltiin jo lehdissä, mitä tehdä kotimaisen huonotasoisen liikaviljan kanssa. Helsingin Sanomissa kerrottiin kesäkuussa 1961, että kotimaisen viljanviljely oli lisääntynyt siinä määrin, ettei Neuvostoliiton tuontia enää tarvittaisikaan. Lehti arvioi, että viljan ja maidon tukipolitiikan muutos oli purrut viljelijöihin.[27] Asia ei kuitenkaan ollut näin yksinkertaista. Suomalainen vehnä ei sovi sellaisenaan teolliseen leivän ja leivonnaisten valmistukseen, koska vehnän leipoutumisominaisuus jää heikoksi. Sitkoa mitataan ns. sakoluvulla ja vuotuisen sakoluvun perusteella on määritelty, kuinka paljon vehnään saa sekoittaa ulkomaista paremmin leipoutuvaa viljaa. Läpi vuosikymmenien leipomo- ja myllyteollisuuden ja toisaalta maataloustuottajien edunvalvojat ovat taistelleet tästä sekoitussuhteesta. Esimerkiksi vuonna 1961 kotimaisuusaste oli määrätty 80 prosenttiin, ja se aiheutti vilkasta väittelyä tukipolitiikan kriteereistä, koska tuet edistivät sellaisen viljelyn edistämistä, jota ei täysin kyetty hyödyntämään.[28]

Taistelua sosiaalipolitiikan sisällöstä käytiin siis myös silloin, kuin kamppailtiin viljan tai maidon tukiaisista, tuotanto- tai hintatuista ja monista pienistä erilliskysymyksistä. Näissä vastakkain olivat useimmiten SKDL:n, SDP:n ja Maalaisliiton pienviljelijäsiipi sekä toisaalta Kokoomus sekä Maalaisliiton ja SDP:n oikeisto.

Perhe

Elintarvikealoilla joudutaan nykyisinkin usein neuvottelemaan maahanmuuttajille pitkiä poissaoloja, kun heidät kutsutaan kotiin jommankumman vanhemman sairastuttua. Maahanmuuttajien kotimaihinsa lähettämät rahat saattavat olla suuri osa köyhimpien valtioiden budjetteja. Monissa osissa maapalloa aikuiset käyvät töissä kaukana kotoa, ja kylissä asuu vanhuksia ja lapsia, jotka huolehtivat toisistaan. Kun 1960-luvulla länsimaiden nuoriso nosti esiin tunnuksen, *ruumis kuuluu itselle*, se ikään kuin manifestoi irtioton vanhasta maailmasta. Tunnus kuulostanee vieläkin etäiseltä utopialta vierastyöläiselle, jonka vanhemmat ja lapset elävät jossain etäisessä kylässä hänen lähettämiensä ja usein varsin pienten rahojen turvin. Jos perheillä on tiukka keskinäinen elatusvelvollisuus, tilanne muotoutunee myös osaksi uskontoa, moraalikoodistoksi, joka korostaa perhearvoja. Usein törmääkin keskusteluun, jossa köyhien maiden kulttuurista tulevat ihmiset moittivat länsimaita perhearvojen hylkimisestä. Vähättelemättä vanhusten huonoa kohtelua tai leväperäistä lastenkasvatusta voidaan perhearvokeskustelujen taustalla nähdä myös erilaisen sosiaaliturvajärjestelmän kokemus ja siitä juontuvat arvot ja käsitykset oikeasta ja väärästä.

Suomalainen yhteiskunta eli toisen maailmansodan jälkeen eräänlaisessa välitilassa, jossa perheen keskeinen elatusvelvollisuus oli edelleen kirjoitettu lakiin, ja **se** oli ilmeisesti osa silloisen väestön valtaosan moraalikoodistoa. Yhteiskunta alkoi kuitenkin vähitellen auttaa perheitä ja näin aste asteelta rapautti aiempaa elatusvelvollisuutta ja siis myös vahvoja perhearvoja.

Lasten lukumäärä on kiinnittynyt yleensä eri puolilla maailmaa kulloiseenkin tuotantomuotoon. Työvoimavaltainen pienviljely ja vaatimaton infrastruktuuri, jossa ei ole vesijohtoja, viemäreitä tai kunnollista sähkön ja lämmityksen jakelua, vaatii paljon käsiä ja siksi etenkin maatalousvaltaisissa yhteisöissä perheillä on paljon lapsia. Lapset kasvatetaan yleensä pienestä pitäen työhön, koska työteliäisyyden ajatellaan myös olevan lapsen tulevaisuuden ja elämässä selviämisen kannalta suuri etu, vähän kuin nykyään hyvän koulutuksen hankkiminen. Lapsiluku alkaa laskea yhteiskunnan teknologian, infrastruktuurin kehittymisen ja kaupungistumisen myötä. Maailmanlaajuisesti on myös usein koettu, miten maa-, metsä- ja kotitaloustoimintojen koneellistuessa aiemmin tuiki tarpeellinen lapsijoukko saattaa muuttua yhtäkkiä liikaväestöksi, mahdollisten mellakoiden aiheuttajiksi tai siirtolaisiksi.

Tämä ilmiö, joka jälleen toistuu useissa maissa, oli myös suomalaista arkea 1950-luvulla. Maa- ja metsätalouden tilanne muuttui täydellisesti suurten ikäluokkien lapsuuden aikana. Aarne Hulkkonen totesi juhlapuheessaan pienviljelijäväen kesäjuhlilla jo vuonna 1956, kuinka traktori- ja sähkövoiman sekä väkirehujen ja lannoitteiden aikakauden kokemus oli osoittanut täysin vanhanaikaiseksi käsityksen pienviljelyn järkevyydestä. Maa- ja karjatalouden voimaperäistämisessä olivat suurviljelmät jättäneet kauas jälkeensä pienviljelmät niin hehtaarisatojen kuin karjatuotannonkin suhteen.[29] Ennen perheen omin voimin hoidettavan pienviljelmän ylärajana oli pidetty 10–15 hehtaarin viljelmää, kun uudella tekniikalla voitiin Hulkkosen mukaan perheviljelmänä hoitaa jo 40–60 hehtaarin tila.[30]

Vaikka Urho Kekkonen jo 1950 luvun alussa ennakoi tilanteen muuttumista kirjassaan *Onko meillä malttia vaurastua*, suuri lapsiluku nähtiin yleisesti vielä tärkeänä sekä yhteiskunnan että maaseudun väestön keskuudessa. Pääkaupunkiseudun rakennus- ja elintarvikealan eläkeläisille vuonna 2007 tehdyssä kyselytutkimuksessa vastaajien perheiden lapsiluku kuvaa yleisimminkin tunnistettua tilannetta.[31] Lapsiluku oli pienempi sekä ammattityöläisten että kaupunkimaisesti asuneiden vastaajien lapsuuden perheissä. Isot perheet olivat yleisempiä maaseudulla, maatiloilla ja etenkin Itä- ja Pohjois-Suomessa.[32] Pienviljely-yhteisön työvoimatarpeen ja perinteisten näkemysten lisäksi lasten tekoon suomalaisia kannusti virallinen politiikka ja tukijärjestelmä ja lasten hankkimista tuettiin; asutuslainat, niiden korot ja lyhennykset pitivät sisällään perheelle helpotuksia lasten syntymän johdosta.

Sotien jälkeisenä aikana päätettiin lapsilisien maksusta. Pekka Kuusen arvion mukaan esimerkiksi viisilapsisen pienviljelijäperheen käytettävissä olevat tulot lisääntyivät keskimäärin noin neljänneksellä lapsilisien ansiosta. Vuonna 1949 lapsilisien osuus oli 40 prosenttia kaikista valtion sosiaalimenoista ja 1950-luvulla kaikista valtion kassamenoista noin 8 prosenttia.[33] Suomen Sosialidemokraatti vuodelta 1956 kertoi, että peräti 630 880 lasta sai lapsilisää.[34] Lapsilisät maksettiin äitien tileille, ja siten ne lisäsivät myös perheiden sisäistä talousdemokratiaa. Miesten tuloista riippuvaisille kotiäideille asia oli hyvin tärkeä.

Syyskuussa 1958 Helsingin Sanomat esitteli Kansallisosakepankin kuukausikatsausta lapsilisien jakautumisesta eri veronmaksajaryhmien välille. Katsauksessa oli laskettu, mitkä tuloluokat maksoivat eniten veroja ja ketkä hyötyivät lapsilisistä. Lehdessä kerrottiin, että alin neljännes, sellaiset perheet, joita valtio ei lainkaan verottanut, sai reilusti yli puolet kaikista lapsilisistä eli 12,3 miljardia, kun kaikki muut ryhmät saivat lapsilisiä yhteensä noin 8 miljardia.[35] Pienillä mökkiläistiloilla oli paljon lapsia mutta niin vähän tuloja, etteivät he maksaneet veroja laisinkaan. Lapsilisät olivatkin merkittävä sosiaalipoliittinen tuki etenkin puoliomavaraisille mökkiläisille, joilla oli paljon lapsia. Lapsilla oli tärkeä rooli työnteossa mutta myös tulevina vanhusten turvallisuuden huolehtijoina.

Vanhukset ja nuoret

Aino Tervonen (s.1937) syntyi pienellä tilalla Vaalan Säresniemen kylässä. Tilalla oli peltoa neljä hehtaaria ja neljä lehmää. Lapsia oli kymmenen ja Aino oli yhdeksäs: ”Kaupasta hankittiin kahvia, sokeria ja vehnäjauhoja, tulitikkuja ja lamppuöljyä ja suolaa. Äiti leipoi savottaan.” Ainon isä oli SKDL:n kunnanvaltuutettu, ja ”isojenkin talojen isännät hiihti meille puhumaan, että pidäs puolias”, kun kylän eduista oli kyse. Käytiin kirkossa ja laulettiin kirkkokuorossa, isän mielestä piti kunnioittaa kaikkia. Maaseudulla oli vähän tekemistä, ja miehetkin kävivät ompeluseuroissa. Perheessä oli paljon naurettu sitä, että Ainon äiti oli kehunut, kuinka hyvin Toivolan Juha oli osannut käyttäytyä ompeluseuran kokouksessa, ja sen jälkeen Ainon isä oli oikein peilin edessä laittautunut seuraavaan kokoukseen. Showta pidettiin, Aino ennusti pelikorteista, polkupyörillä käytiin tansseissa seitsemän ja yhdeksän kilometrin päässä Jylhämän voimalaitostyömaan järjestötalolla ja maamiesseuran talolla. Vuonna 1960 Aino näki Kansan Tahdossa työpaikkailmoituksen Vehnäkeskukseen Oulussa, ja hän pääsi sinne oppiin. Pian hänen isänsä kuitenkin sairastui, joutui Ouluun sairaalaan ja kuolinvuoteellaan sanoi Ainolle: ”meet äitin luokse, muuta kottiin ja piä huoli.” Aino otti lopputilin itkun kanssa: ”mun piti lähteä, en ollu katkera, kaikki muu olis ollu väärin.” Vaalassa hän sitten hoiti talon työt ja lisäksi työskenteli paikkakunnan pienissä leipomoissa viitisen vuotta äitinsä kuolemaan saakka.[36]

Aino Tervosen lyhyt muistelma vie meidät maailmaan, jota monet tänäkin päivänä nostalgisesti kaipaavat ja vaativat paluuta sellaiseen lainsäädäntöön, että lasten tulee elättää vanhempansa. Eläkeläisten elatuskysymys oli myös suuri keskustelunaihe 1950-luvulla. Ennen uusia eläkelakejakin vanhojen ihmisten oli ollut elettävä, ja niinpä maassa oli monia järjestelmiä, jotka ainakin osalle tarjosivat kohtuullisen elämän. Osa vanhuksista työskenteli niin kauan kuin pystyi ja eli saamillaan palkkatuloilla ja/tai viljelyllä. Valtion ja kuntien virkamiehillä ja osalla työntekijöistä oli oma**t** eläkejärjestelmänsä. Vuonna 1955 huoltoapulakia uudistettaessa korvausvelvollisten piiristä poistettiin toisen polven sukulaiset, mutta lasten velvollisuus huoltaa vanhempiaan ja vanhempien velvollisuus pitää huolta myös täysikäisistä lapsistaan säilytettiin.[37]

Palkansaajille oli huoltoapulain 5 pykälän mukainen oikeus saada työnantajilta eläkettä kahdenkymmenen vuoden yhtäjaksoisen palvelun jälkeen, vaikka tässäkin oletettiin, että ensisijainen elatusvelvollisuus oli vanhuksen lapsilla. Asia oli vaikea ja Elintarviketyöläisten Liiton Elintae-lehdissä oli säännöllisesti ammattiosastojen julkilausumia eläkeasioista sodan jälkeisinä vuosina. Monissa julkilausumissa moitittiin työnantajia siitä, että he sanoivat työntekijöitään irti juuri ennen kuin eläkkeisiin vaadittu 20 vuoden työskentely olisi umpeutunut. Myös köyhäinhoidon ylitarkastaja Paavo Mustala arvioi Sosiaalisessa Aikakausikirjassa, että huolimatta niistä valitettavista tapauksista, ”jolloin vähäiset ja keskikokoiset liikkeet taloudellisen rasituksen pelosta ovat vapauttaneet työntekijät palveluksestaan ennen kuin he ovat ennättäneet olla työssä 20 vuotta, on toisaalta tyydytyksellä todettava, että useat pienemmät mutta varsinkin suuret liikkeet ovat auliisti täyttäneet lain edellyttämän velvollisuuden vanhaa työntekijäänsä kohtaan.”[38]

Vuonna 1937 säädetty ensimmäinen kansaneläkeuudistus oli osoittautunut vaatimattomaksi, ja se jätti eläkeläiset jälkeen yleisestä elintason kohoamisesta etenkin sodan aikaisen ja jälkeisen inflaation takia. Vuonna 1950 vain noin 15 prosenttia eläkeiän ylittäneistä sai eläkettä, joka tasoltaan oli vaatimaton ja kaikkine lisineenkin vastasi vain noin 15 prosenttia työntekijän palkasta.[39] Kansaneläkejärjestelmä uudistettiin perin pohjin vuonna 1956. Vuonna 1957 valtion kokonaiseläkemenot kasvoivat 2,5-kertaisiksi vuoden 1956 menoihin verrattuna. Niiden osuus valtion kaikista kassamenoista oli vuosina 1957–1966 noin 8 prosenttia.[40]

Kaikille samansuuruinen kansaneläke koettiin etenkin maaseudulla suurena uudistuksena, mutta se ei turvannut kaupunkilaiseläkeläisille siedettävää toimeentuloa. Pekka Kuusen asiantuntijalausunnossa todettiin, että ns. syytinkieläkkeet olivat vielä maaseudulla tavallisia, ja kansaneläke ainakin eräissä tutkituissa maalaiskunnissa näytti takaavan vanhuksille kulutustason, joka oli kohtuullisessa suhteessa asianomaisena alueen väestön aktiivin osan kulutustasoon.[41] Tyyne Leivo-Larsson arvioi, etteivät uudetkaan eläkkeet olleet niin suuria, että ne yksistään kykenisivät takaamaan riittävän turvan eläkeläiselle: ”Mutta ottamalla huomioon, että useimmilla eläkeläisillä on lisäksi muita tuloja tai sitten he asuvat omaistensa kanssa yhteisessä taloudessa, tämä uudistus tulee tuntumaan taloudellisena helpotuksena paljon useammalle kuin eläkeläisten lukumäärä on. Ja onhan heitäkin jo noin 400 000.”[42] Jos Aino Tervonen ja tuhannet muut maaseudulla kasvaneet olivat oppineet ja sisäistäneet vastuun vanhempiensa vanhuuden turvaamisesta, kaupungeissa asioista ilmeisesti ajateltiin jo silloin toisin. Yrjö Heleniuksen tutkimus *Omavastuu vai yhteisvastuu* käsitteli tamperelaisten mielipiteitä vuonna 1963 eläkeläisten elatuksesta. Tutkimuksen mukaan työväen kerrostumasta 77 prosenttia ja johtavasta kerrostumasta 81 prosenttia oli samaa mieltä seuraavan väittämän kanssa: ”Jokaisen pitää itse ponnistella ja säästää vanhuutensa varalle, eikä jättää itseään yhteiskunnan elätettäväksi.”[43]

Aikakauden lainsäädännön ja ajattelutavan taustalla oli vielä aikaisempi historiallinen tilanne, jossa maaseudun väestö muodosti ehdottoman valtaenemmistön kansalaisista ja jossa vanhukset jäivät asumaan lapsille luovutetun tilan tuvan nurkkaan tai eläkemökkeihin. Iäkkäät rengit ja piiat saivat myös jonkinlaista syytinkiapua, johon lisätienestiä toi oma lehmä, risujen keruu joutomailta ja lähellä asuvien lasten apu sekä työnteko siinä määrin kuin terveys sen mahdollisti. Miljoona ihmistä muutti seuraavina vuosikymmeninä pois kotiseuduiltaan, eikä heistä valtaosa kyennyt enää omien perheidensä ja työnsä takia samanlaisiin ratkaisuihin kuin mihin nuori Aino Tervonen vielä 1960-luvun alussa päätyi. Oletettavasti 1960- ja 1970-luvuilla alettiin hyväksyä yleisesti uusi mullistava ajatus, että eläkkeen tulee kertyä niin suureksi, että vanhus selviää sen varassa ilman työntekoa, perunamaata, lehmää, omia säästöjä tai lasten rahallista tukea itsenäisenä ja omissa oloissaan. Valtaosalle nykyajan eläkeläisistä mahdollisuus päästä lastensa perheiden nurkkiin loppuiäkseen ei välttämättä kuulosta idylliseltä, eikä sitä idyllinä pitänyt moni aikalainenkaan. Eläkejärjestelmien

kehittyminen on tuottanut suuressa mittakaavassa kolmannen elämän ilmiöksi kutsutun uuden vaiheen, jota viettää hilpeä ja harrastava eläkeläisjoukko.

Kun professori Urpo Kangas esitteli helmikuussa 2014 näkemystään siitä, että lasten velvollisuus elättää vanhempansa tulisi palauttaa lakiin, ehdotus herätti vilkkaan keskustelun.[44] Mielenkiintoista kyllä, ylen *Suora linja* -yleisönosaston keskusteluissa jako kulki entisten jakolinjojen mukaisena. Maatalojen emännät kannattivat elatusvelvollisuuden palauttamista ja kertoivat, kuinka heidän perheissään edelleen isovanhemmat ja lapset asuivat yhdessä, kun taas kaupunkilaiset vetosivat työpaikkoihinsa, pieniin asuntoihin ja pitkiin välimatkoihin. Keskusteluissa jäi lähes kokonaan huomioimatta, että vuodesta 1962 työntekijöiden palkasta osa on maksettu työeläkelaitoksiin**,** joilla on vastasitoumus maksaa työntekijöille ansioihin suhteutettu eläke heidän vanhuutensa ajalta.[45] Ilman työeläkejärjestelmää kansalaiset olisivat aikanaan todennäköisesti vaatineet itselleen enemmän palkkaa, ja ainakin suuri osa ihmisistä olisi pyrkinyt valmistautumaan vanhuuteensa omien säästöjensä ja sijoitusten avulla. Suomalaiset eivät pärjää kovinkaan hyvin eri maiden varallisuusvertailuissa ja YK:n Widerin vuonna 2996 tekemän varallisuustutkimuksen eräs selitys tilanteeseen on, ettei suomalaisten ole tarvinnut varautua vanhuuden varalta suhteellisen anteliaan sosiaaliturvan takia.[46] Vanhusten toimeentulo olisi myös eittämättä polarisoitunut nykyisestä huomattavasti suuremmaksi, koska kaikki eivät olisi ymmärtäneet tai kyenneet varautumaan vanhuuteensa. Koko yhteiskunnan sosiaalinen ja rakenteellinen malli olisi toisenlainen. Mutta jopa kansaneläkejärjestelmän olemassaolo unohtui keskustelupalstoilla. Käyty keskustelu ja Kankaan avaukset olivat mielenkiintoinen osoitus siitä, miten nopeasti pitkän historian mallit nousevat esiin.

ASUMINEN

Suomalainen kompromissi rakentui kansalaissodan ja itsenäistymisen jälkeen paljolti torpparivapautuksen ympärille. Pienviljelyaate/maahengen aate yhdisti työväenliikkeen kumpaakin puoluetta, maalaisliittoa ja osin kokoomukselaista gebhardtilaista sosiaalireformistista suuntausta sekä myös Lapuan liikkeen viljelijöitä. Se muodosti eräänlaisen kansallisen tuotantomuodon konsensuksen pohjan, jota eri yhteiskuntaryhmät tulkitsivat eri tavoin ja omista lähtökohdistaan. Vasemmistolaisissa pienviljelijäjulkaisuissa toisteltiin vuosikymmenestä toiseen maiden

yksityisomistamisen ihannetta: näkemystä, että maa kuuluu sille, joka sitä viljelee. Pienviljelijä liiton lehdet kuvailivat, kuinka ”laiskoista taksvärkkäreistä” tuli ahkeria omien tilojensa hoitajia ja kuinka suurten tilojen takamaat muuttuivat kukoistaviksi tiloiksi torpparien saatua ne omaan omistukseensa.[47] Vasemmisto sitoutui tätä kautta omavaraistalouden raatamisen ideologiaan, joka perustui maaseudun pieneläjien perinteiseen ankaran elämän kokemukseen ja selviytymismalliin.

Monet haasteltavani, aikalaismuistelija ja kirjailijat ovat kuvailleet maattomien ongelmia ennen toista maailmansotaa. 1930 luvun lamaa tutkinut Gia Virkkunen toteaa, ettei kukaan hänen haastatelluistaan tarkentanut kysymystä, joka käsitteli talollisten ja työläisten välistä juopaa. Lähes jokaisessa vastauksessa raja vedettiin talollisen ja työläisen välille.[48] Kansanedustajankin toiminut Hannes Tiainen kuvailee muistelmissaan, miten maattoman elämä oli ennen toista maailmansotaa kurjan ja köyhän ja siinä välissä olevan elämää, mutta ”maata omistava mökkiläinen oli jo ihminen vertaistensa seurassa.”[49] Suomessa oli valtavaa maannälkää. Toisen maailmansodan aikana ja heti sen päättymisen julkaistujen asutuskomiteoiden mietinnöissä nouseekin esiin torpparivapautuksen merkitys ja pienviljelyksen ihannointi.[50] Sodan jälkeen ihmiset panivat toivonsa oman tilan saamiseen ja asia herätti laajaa kamppailua ja väittelyä. Vielä 1960 luvun alkuvuosina, jolloin asutustoiminta oli hiipumassa ja pienviljelyksen kannattamattomuus näkyvissä, uusia asutushakemuksia tehtiin kymmeniä tuhansia.

Vanhan pienviljelyhegemonian ajattelutapaa ja sosiaalisen turvan käsitettä kuvannee myös, kuinka sodan aikana julkaistussa asustuskomitean mietinnössä todettiin, että sotaleskelle ja orvoille lapsineen pitää antaa maata raivattavaksi. Komiteamietinnössä arvioitiin, ettei yhteiskunta ei koskaan pysty antamaan rahallisesti niin paljon avustusta, että se turvaisi mainituille henkilöille kohtuullisen toimeentulon. ja todettiin ettei ”tällainen avustamisen muoto sitä paitsi yhteiskunnallisista syistä ole soveliaskaan”. Ratkaisuna komiteamietintö totesi, kuinka ”monta kertaa on jouduttu havaitsemaan, ettei maaseudulla perheen huoltajan kuolema ole niin ratkaiseva kuin muissa yhteiskuntaluokissa, koska maata viljelevällä perheellä on toimeentulonsa perustana viljelmä. Perhe voi jatkaa työtänsä vaikkakin perheen pää on poistunut elävien joukosta…Mainittakoon ainoastaan, että leski ja lapset voivat kykyjensä mukaan osallistua

vaikkapa pienenkin tilan hoitoon siitä puhumattakaan, että lapsien varttuessa heidän työkykynsä kasvaa.”[51]

SKP:n ja SDP:n kannattajista suuri osa asui vielä maaseudulla. Maareformin toteuttamiseen liittyi ideologista kamppailua, jossa toisella puolella oli maalaisliiton pienviljelijäsiipi, SDP:n pienviljelijäsiipi ja SKDL. Vastapuolella olivat lähinnä suurmaanomistajat ja heidän taustayhteisönsä.[52] SKP vaati mm. lisämaata, karjalaisten asuttamista, pienviljelijöille apua kato-ongelmiin, maata sitä toivoville maataloustyöläisille ja kansanhuollon säännöstelymääräyksiin pienviljelijöitä suosivia muutoksia.[53] SKP:n Uudenmaan piirin kokouksessa todettiin, että ”rintamamiesten maansaannista huhuttiin sodan vielä riehuessa. Heille luvattiin maata ja viihtyisiä koteja. Suurmaanomistajat järjestäytyvät nyt rintamamiehiä ja muita maannälkäisiä vastaan.” Alustaja vaati suurten tilojen pakkoluovuttamista, korottomia lainoja ja mm. tukea salaojitukseen, metsämaiden ojitukseen ja metsän kylvöön.[54] SKDL:n vuoden 1949 liittokokouksessa arvioitiin, että ensimmäinen liittokokous kulki maareformin merkeissä. ”Siirtoväki ja satatuhantinen maan ja lisämaantarvitsijain joukko odotti toivorikkaana suurimman toiveensa täyttymistä: päästä rakentamaan omalle maalleen omaa kotiaan.”[55]

Suomessa toteutettiinkin valtaisa asutustyö, jossa yli satatuhatta siirtokarjalais- ja rintamaveteraaniperhettä sai hankittua valtion edullisilla lainaehdoilla itselleen maatilan. Vuoden 1945 loppuun mennessä siirtoväen asutushakemuksia kertyi 45 000 ja 93 000 oli muiden, pääasiassa rintamamiesten ja sotaleskien tekemiä.[56] Asutustoiminta tuotti 126 210 tilaa tai tonttia. Maahan rakennettiin uusia kyliä, niille tiet, koulut, postit ja maitolaiturit. Metsiä ja soita raivattiin viljelykselle, kiviä kaivettiin maasta, peltoja salaojitettiin.[57] Asutustoiminnan kulut valtion budjetin loppusummasta vaihtelivat vuosien 1946–1956 välillä kymmenen ja viiden prosentin välillä, jonka jälkeen ne laskivat kahteen kolmeen prosenttiin. Maatilojen peruskorjausta valtio tuki keskimäärin kahdella prosentilla vuosittain 1950-luvun ajan.[58] Aikakauden lasten muistelmissa pellon raivausta ja tilan rakennustyötä monikaan ei muista ilolla, vaan se koettiin hyvin raskaana raatamisena. Eräs haastelluistani muisteli isänsä sanoneen, että sodasta tulevien vihaisten miesten kapina ohjattiin turpeeseen. Traagista kyllä, jo vuonna 1962 julkaistussa maatalouskomitean mietinnössä jouduttiin toteamaan, että koko sodanjälkeinen pellonraivaus oli osoittautumassa turhaksi.[59]

Asutustoiminnalla oli kaikesta huolimatta mitä suurimmassa määrin sosiaalipoliittinen ja yhteiskunnallisia eroja tasoittava luonne. Sen puolesta kamppailivat kummatkin vasemmistopuolueet ja sillä oli takanaan voimakas kansalaismielipide, joka perustui aiemman vaiheen koetuille epäoikeudenmukaisuuksille ja torpparivapautuksen perinnölle. Sodanjälkeinen massiivinen asutustoiminta ja pellonraivaus ovat olleet tavattoman työläs ja kansalaisten mieleen painunut vaihe suomalaista historiaa. Jokaisessa eläkeläisille järjestetyssä tilaisuudessa ja haastatteluissa teema nousee keskusteluun. Yhä edelleen pohditaan, olisiko joku muu ratkaisu ollut mahdollinen ja järkevä, mutta vastauksia ei kukaan osaa antaa.

Asuntopula oli etenkin kaupungeissa valtava sodan jälkeisinä vuosina. Vuonna 1949 Suomeen perustettiin asuntotuotantotoimikunta ja Asuntorakennustuotannon valtuuskunta Arava vastoin oikeiston ehdotusta, jonka mukaan säästöpankkiketju oli hoitanut systeemin. Arava pystyi myöntämään valtion tukemia halpakorkoisia lainoja kaikille rakentajille, olivatpa ne kuntia, yleishyödyllisiä tai grynderirakennuttajia tai yksityisiä rakentajaperheitä. Suomessa rakennettiin uusia asuntoja koko 1950-luvun ajan noin 30 000 vuodessa. Näistä kolmasosa rakennettiin Aravan rahoituksella, runsas kolmasosa maatilahallituksen rahoituksella ja loput yksityisin varoin.[60] Standardisoimislaitos suunnitteli myös erikseen aravalainoitukselle sopivan kuuden tyyppitalon malliston vuonna 1950. Valtion tukemaa asuntolainoitusta on syytä myös pitää tärkeänä sosiaalipoliittisena toimintana, jolla oli kansalaisten tuki ja jonka rahoitusmalli ja laajuus olivat jatkuvan poliittisen kamppailun kohde.

Työ ja työttömyys

On paljon puhuttu työmoraalista, jota on liitetty luterilaisuuteen tai sosialidemokratiaan. Pääkaupunkiseudun eläkeläisille tehty kyselytutkimus ja muut tekemäni haastattelut eivät johdattele työnteon ihannoinnin ajatuksia kirkkoon tai puoluepolitiikkaan vaan niukan omavaraistalouden oloissa vatsan täyttämiseen kehittymättömän maatalousteknologian ja puutteellisen infrastruktuurin oloissa. Pienviljelystaloudessa oli pakko tehdä valtavasti töitä, jotta perhe selvisi paleltumatta hengissä. Tämän ideologian takana oli kyläyhteisöjen pitkän kokemuksen tuottamat opetukset siitä,

miten suomalaisessa maalaismaailmassa pysyttiin hengissä. Perunalla ja maidolla selvisi vaikeina aikoina. Marjojen, vihannesten ja kalan avulla ruoan ravintoarvot paranivat, ja polttopuut, vesi, eläinten rehu ja jopa rakennustarpeista suuri osa saatiin ympäristöstä; monilla seuduilla agraarimiljöö mahdollisti ahkeralle siten tiettyä vähimmäisturvaa.

Ylempien yhteiskuntaluokkien etuihin oli kuulunut oikeus olla osallistumatta ruumiilliseen työhön. Työnteko oli näin määrittänyt satojen ellei tuhansien vuosien ajan yhteiskunnan hierarkian**.** Lähes kaikkialla alimman portaan ovat muodostaneet ne, jotka siivoavat, keittävät, kuokkivat ja rakentavat. Työnteon ja omillaan pärjäämisen eetosta voidaan pitää nuoren itsenäisen talonpoikaisvaltion ideologisena irtiottona vanhaan sääty-yhteiskuntaan ja sen eriarvoisuuteen. Uuteen ideologiaan sisältyi vanhan aateliston ja elitismin vastaisuus, työnteolla taattava tasa-arvo vastaan perityt säätyetuoikeudet: topeliaaninen ”perttuloiden” elämän kanonisointi ja ”bertersköldien” etuoikeuksien loppu. Tämän näkemyksen jakoi sekä kasvava palkkatyöläisten joukko että maaseudun ihmiset, ja se muodosti maailmansotien välisen ajan yhdistävän hegemonisen siteen.

Kaupungistumisen ja teknologian kehittymisen myötä tämäkin raskaan ruumiillisen työn ihannointi alkoi kyseenalaistua. Jos Pienviljelijä-lehti vielä vuonna 1954 kuvasi tulevaisuudenuskon symbolina, kuinka ”Jokela kaivaa sisukkaana ojaansa, tulevaa valtaojaa, joka vie nälän ja puutteen pieneläjän vähäisiltä tilauksilta”[61], aikakauden nuorten unelmissa siinsivät moottoripyörät ja konevoimalla toimiva tuotanto, joka korvasi raskasta ihmistyötä. Jatkuvaan raatamiseen tottuneista pientilojen pojista tuli tehtaissa urakkatyöläisiä, jotka oppivat jarruttamaan työvauhtiaan, ettei urakka kärsi. Suurtuotannosta ja tehokkuudesta tuli uusi yhteiskuntaryhmiä yhdistävä ideologia, kun suurella innolla tuhottiin vanhaa rakennuskantaa ja vanhentunutta käsiteollisuutta.

Teknologia eteni kaikkialla yhteiskunnassa, ja etenkin maaseudulle se merkitsi suurta työttömyyttä. Asutustoiminnan työllistävä vaikutus heikkeni syrjäkylillä perusinfrastruktuurin valmistuttua.[62] Kuljetus siirtyi vesireiteiltä maanteille, moottorisaha yleistyi, puun kuorinta siirtyi tehtaisiin ja traktori syrjäytti hevosen.[63] Vanhan tuotantomuodon lahoaminen lisäsi työttömyyttä, ja vanhan pienviljelyideologian aate raha-avustusten haitallisuudesta ohjasi työllisyydenhoidon

työttömyystöihin. Vuoden 1958 työskennelleen työttömyysvakuutuksen periaatekomitean mietintö totesi työttömyyden luonteen muuttuneen, ja komitea pelkäsi työttömyydestä tulevan pysyvä ilmiö.[64] Työttömyyspolitiikan varsinaisissa perusteissa, joita sovellettiin 1930-luvulla, ei mietinnön mukaan toisen maailmansodan jälkeen ollut tapahtunut oleellisia muutoksia. Suoranaista raha-avustusten jakamista ilman vastasuoritusta oli pidetty vahingollisena, koska se vaikutti moraalisesti rappeuttavasti työntekijän vastuuntuntoon.[65]

”Kun työttömät pantiin tietyömaihin, tie- ja vesirakennushallituksesta tuli Pohjoismaiden suurin työnantaja”, toteaa Marko Nenonen kuvatessaan työllistämistöiden laajuutta.[66] Työllisyystyöt herättivät suurta närkästystä oikeistopuolueiden piirissä. ”Valtion investointipolitiikkaa harjoitetaan eduskunnan työllisyyslainoja jakamalla”, kirjoitti Uusi Aura. ”Salasosialisointia suoritetaan salarahoin.”[67] Helsingin Sanomien pääkirjoituksessa esiteltiin, miten työttömyystyömaiden ylläpidon kustannuksiin menee melkein 10 % valtion budjettivaroista.[68] Valtio ja kunnat työllistävät jo noin 60 000–70 000 työtöntä, raportoi ministeri Hannes Tiainen maaliskuussa.[69] Syyskuussa 1957 Helsingin Sanomissa pohdittiin työttömyystöiden kustannuksia ja todettiin, että työttömyysmäärärahat käsittivät jo 15 % budjetin menoista.[70] Työllisyystöiden luonteeseen sisältyneet ongelmat pitivät sisällään myös vanhan ja uuden työkäsityksen ristiriitoja. Helsingin Sanomien arvioitiin, että Aarre Hongan johtaman komitean mietintö oli ollut epäjohdonmukainen, kun toisaalta suositeltiin koneiden ja autojen käytön vähentämistä ja toisaalta siirtotyömaiden käytön lisäämistä. Eihän ollut mitään mieltä koota väkeä ympäri Suomen johonkin paikkaan lunta luomaan.[71]

Työttömyystyöt olivat siis pienviljelijävaltaisen Suomen työtä ihannoivan ideologian mukainen sosiaalipoliittinen vastaus lisääntyvään työttömyyteen, ja työttömyystyöt, niiden laajuus ja töitä maksettava palkka olivat kovan poliittisen kamppailun ja kansalaistoiminnan kohde.

Valtio

Valtioiden keskeinen funktio on ollut pitkän historian aikana pääasiassa suojelun ja ryöstön ristiriitainen yhtälö, ja perheet, suvut ja kyläyhteisöt ovat joutuneet selviytymään melko lailla

omillaan. Jos entisaikain ryöstelevät aateliset veivätkin valtion kassan lukemattomiin sotiinsa tai ylellisyyteen, kyläyhteisöt saattoivat silti pysyä hengissä ja toimia entiseen tapaansa. Sen sijaan nykyisen kaltaisen, teknologialtaan ylivoimaisen, lähes täydellisesti palkkatyöläistyneen ja urbanisoituneen yhteiskunnan organisoiminen on uudenlainen haaste, ja aiemmat toimintamallit näyttävät uudella tavalla vaarallisilta. Valtio, joka vastaa lasten ja vanhuksien hoidosta, tasokkaasta koulutuksesta ja sosiaalisesta turvallisuudesta, on todellinen historiallinen uutuus, jollaista maailman kansojen enemmistö pitää utopiana.

Suomessa suhteellisen itsenäiset kunnat ovat vastanneet sekä köyhäinhoidosta että myös valtion edellyttämän infrastruktuurin kuten teiden ja siltojen hoidosta.[72] Vielä kansalaissodan jälkeisinä vuosina vasemmistolaiset lauloivat, että ”verot kansan verta juovat”. Sosialidemokraattisen puolueen edustajana valtiovarainministeri Tanner oli todennut puheenvuorossaan budjetin lähetekeskustelussa vuonna 1937, kuinka ”on havaittu, että eduskunta melkein kaikkialla on unohtanut tehtävänsä veronmaksajain puolustajana ja että se päinvastoin on voimakkain tekijä menojen lisäämisessä”, eikä verojen maksamisesta iloittu myöskään radikaalivasemmiston piirissä.[73] Kysymys valtion roolista oli edelleen kiistanalainen toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina. Vanhan hegemonian ajattelutavan taustalla oli erilainen vanha maailma, jossa rahatalous oli vähäisempää ja yövartijavaltiolla kannatusta laajemmissakin piireissä. Helsingin Sanomat ja oikeistopuolueiden kansanedustajat kävivät kiivasta väittelyä valtion roolista ja katsoivat valtion taloudellisen toimeliaisuuden olevan piilososialismia, mutta myös SKP:n ja SKDL:n aineistoissa puhuttiin paheksuvaan sävyyn uudenlaisesta valtiokapitalismista.

Pentti Puoskari arvioi, että koska maataloutta harjoitettiin vielä paljon omavaraisuuden pohjalta, ala ei kiihdyttänyt tavaroiden ja palvelujen kysyntää eikä kerryttänyt pääomia.[74] Julkisen sektorin mahdollisuudet laajentaa valtion taloutta verovaroin olivat rajoitettuja, koska suuri osa arkista kansan taloutta oli vaihdon, keskinäisten suoritusten ja omavaraisuuden epämääräisellä alueella. Tilanne muuttui hitaasti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina, kun asutustoiminta, uusien kylien perustaminen, lapsilisät, edulliset lainat, maataloustuet, työllisyystyöt – koko pienviljelyvaltion tukipolitiikka – alkoivat osoittaa valtion merkitystä kansalaisille tuloeroja tasoittavana mahdollisuutena. Pelkästään palkallaan elävien määrä lisääntyi myös jatkuvasti ja mahdollisti

laajemman veronkannon ja asetti yhteiskunnalle vaatimuksia uudenlaisesta infrastruktuurista ja sosiaalivakuutuksesta.

Pienviljelyvaltion sosiaalipolitiikka

Toisen maailmansodan jälkeisten vuosien dokumentit ovat osoittaneet ruoan hintojen suuren merkityksen kansalaisten toimeentulolle ja siksi eräs jakson suurimpia kiistoja käytiinkin siitä, tuleeko valtion tukea subventioiden avulla ruoan hintaa ja myös viljelijän saamaa korvausta.

Pienviljelyvaltaisten yhteisöjen maailmassa perhe oli sekä työvoimaintensiivisessä koti-, maa- ja metsätaloudessa että vanhusten ja lasten hoidossa keskeinen ja aikakauden sosiaalipolitiikan ehkä suurin satsaus. Lapsilisäjärjestelmä tuki lasten hankkimista ja oli etenkin maaseudun perheille merkittävä lisä käytettävissä oleviin rahatuloihin.
Koska vuosisatojen ajan kokemuksen perusteella pienenkin maapalstan avulla perheiden elintaso ja sosiaalinen asema oli parantunut, haluttiin sodan jälkeinen uusi poliittinen voimasuhde hyödyntää jakamalla maata maattomille. Asutustoimintaa tuettiin monenlaisin avustuksin ja korvauksin. Työvoimaintensiivisen maatalousyhteisön keskeisin moraalikoodi rakentui raskaan raatamisen ihannointiin. Lisääntyvän työttömyyden ongelmia pyrittiin helpottamaan valtion ja kuntien järjestämillä työllistämistöillä, koska vastikkeetonta avustamista pidettiin yhteiskunnallista moraalia heikentävänä tekijänä.

Kaikkien edellä lueteltujen sosiaalisten etuuksien osuus valtion menoista oli merkittävää, eikä tässä artikkelissa ole lainkaan käsitelty koululaitoksen ja terveydenhuollon laajenemista ja niiden kustannuksia kyseiseltä ajalta. Nekin paransivat kansalaisten elämän laatua ja mahdollisuuksia. Kyseessä oli siis demokraattisen talonpoikaisvaltion jakopolitiikkaa, jossa palkansaajien, pienviljelijöiden ja yrittäjien ammatit eivät vielä olleet kaikkialla erkautuneet toisistaan, vaan tukitoimin yritettiin antaa kaikille monimuotoistalouden eläjille hiukan lisää valtion varoista. Malli syntyi uuden poliittisen ja yhteiskunnallisen voimasuhteen tilanteessa, jossa ei ollut enää mahdollista diskriminoida toisinajattelijoita, vaan poliitikkojen oli pyrittävä hankkimaan myös väestön valtaosan, maaseudun ja kaupunkien pieneläjien suostumus. Kyse oli myös kulutuskysyntää

lisäävästä talouspolitiikasta, josta vasemmisto- ja oikeistopuolueet kiistelivät ankarasti. Vaikka siis varsinaisen urbanisoituneen hyvinvointivaltion kehittäminen siirtyikin sodan jälkeisestä ajasta 1960-luvun vaiheeseen, voimakkaaseen tuloja tasoittavaan sosiaalipoliittiseen uudistustyöhön tartuttiin heti toisen maailmansodan jälkeen, mutta aikakauden omien mahdollisuuksien, asenteiden ja unelmien pohjalta.

---

[1] *Diamond*, 2013.
[2] Mm. The Failed states -indeksi. Fund For Peace niminen säätiön (FFP) indeksi mittaa kahdentoista erilaisen mittaustavan avulla eri valtion tilaa, tällaisia mittareita ovat mm. tasa-arvo, väestökehitys, väkivallan esiintyminen jne. http://ffp.statesindex.org/rankings-2013-sortable.
[3] Hiilamo, & Kangas 2009.
[4] Työttömyysvakuutuksen periaatekomitean mietintö 1958, 42–50. Katso myös Hellsten 1993, 275. Heinonen 1990, 151–176.
[5] Katso esim. Karisto &Takala, 1999, 64 taulukko 3.3.
[6] Helsingin Sanomat 22.7.2013.
[7] Helsingin Sanomat 17.8.2013, Suomen Kuvalehti 21.1.2014.
[8] Helsingin Sanomat 28.8.2013.
[9] Wallerstein 1987.
[10] Kavonius 2011, esim. 116.
[11] Tom Sundbergin haastattelu 5.9.2011. Päivi Uljaksen tekemä.
[12] Maatalouskomitean mietintö 1962, Liitetaulukko 34, 171.
[13] Vares 2008, 228.
[14] Heikkinen & Tiihonen 2009, 374.
[15] Hokkanen 2002, 292, Bergholm 2005, 412.
[16] SKP:n poliittinen toimikunta 19.11.1954.
[17] Suomen Sosialidemokraatti ja Helsingin Sanomat 20.10.1956.
[18] Helsingin Sanomat 21.10.1956 Suomen Pankin asemasta ja politiikasta.
[19] Leipuri 4/1957.
[20] Leipuri 4/1958.
[21] TKK joulukuu 1956.
[22] Bergholm 2005, 342, taulukko VIII:1; Granberg 2004, 91–133.
[23] Pelto ja Koti 9/1956, 159.
[24] Maatalouden suunta ja maatalouden kannattavuus 18.1.1957/43, SKP:n maatalouspoliittisen jaoston aineisto 1946-1964.
[25] Helsingin Sanomat 16.8.1957, pääkirjoitus.
[26] Maatalous ja yhteiskunta 1972, 111–112.
[27] Helsingin Sanomat 23.6.1961, pääkirjoitus.
[28] Mm. Helsingin Sanomat 7.10.1961, pääkirjoitus.
[29] Pienviljelijä 7–8/1956, 139–142.
[30] Pienviljelijä 7–8/1956, 139–142.
[31] Esim. Väestö 2007, 89–92.
[32] Uljas 2012, liite 365-367. Pääkaupunkiseudun elintarvike- ja rakennusalan eläkeläisille tehty kyselytutkimus yhteistyössä ammatillisten järjestöjen kanssa vuosina 2007–2008.
[33] Heinonen 1990, 173; Heikkinen & Tiihonen 2009, 419, taulukko 18, valtion kassamenojen rakenne vuosina 1945–1966, %.
[34] Suomen Sosialidemokraatti 24.8.1956.
[35] Helsingin Sanomat 25.9.1958 (Kansallisosakepankin kuukausikatsaus).
[36] Aino Tervosen haastattelut, syksy 2013 Päivi Uljaksen tekemä..
[37] Hellsten 1993, 285–286. Hannikainen & Vauhkonen, 2012.
[38] Leipuri 4/1949.
[39] Kangas 2006, 201.
[40] Heikkinen & Tiihonen 2009, 419, taulukko 18, valtion kassamenojen rakenne vuosina 1945–1966, %.

[41] Eläkekomitean mietintö 1960, 10–21.
[42] Suomen Sosialidemokraatti 29.12.1956.
[43] Helenius 1971, 160.
[44] Yle 26.2.2014.
[45] Hannikainen & Vauhkonen 2012.
[46] YK:n tutkimuslaitos Widerin tutkimus maailman varallisuuden jakautumisesta 5.12.2006. Ktso esim Taloussanomat 19.12.2006 http://www.taloussanomat.fi/rahoitus/2006/12/19/kolumni-salarikas-suomi/200623807/12
[47] Esim. Pienviljelijä 12/1936 Syntymäpäiväonnittelu ja Pienviljelijä 7/1945, 167.
[48] Wirkkunen 2010.
[49] Tiainen 1968.
[50] Asutuslainsäädäntötoimikunnan mietintö I heinäkuun 19 päivältä 1943,1945.
[51] Asutuslainsäädäntötoimikunnanmietintö I Heinäkuun 19. 1943, 76 ja 104.
[52] Katso Valtiopäivien pöytäkirjat esim. 8.10.1947, 17.10.1947 ja 21.10.1947.
[53] SKP:n maatalousaineisto, Alustus Talonpoikien neuvotteluun 8/9 1944.
[54] Talonpoikaiskysymyksestä. (Alustus SKP:n Uudenmaan piirikokouksessa 1/4.-45).
[55] Hulkkonen 1949.
[56] Laitinen 1995, 124–125. Roiko-Jokela, 2004, 60–61.
[57] Roiko-Jokela 2004, 67.
[58] Maatalouskomitean mietintö 1962, Valtioneuvoston kirjapaino, Helsinki 1962. Liitetaulukko 34, 171
[59] Maatalouskomitean mietintö, Komiteamietintö N:ro 6-1962.
60 Tuuri: Linnuille pesänsä, ketuille kolonsa. 1998.
[61] Pienviljelijä 12/1954.
[62] Tynkkyläinen 1995, 152–153.
[63] Peltola 1994, 140–175.
[64] Työttömyysvakuutuksen periaatekomitean mietintö 1958, 12.
[65] Työttömyysvakuutuksen periaatekomitean mietintö 1958, 1–32. Hannikainen 2004, Peltola 2008.
[66] Nenonen 2006, 8.
[67] Helsingin Sanomat 27.11.1956.
[68] Helsingin Sanomat 8.2.1957.
[69] VP I 1957, 12.3.1957, 176–180. Vp I 1957, ptk13.5.1957,438 tai Vp I. 1957, 7.5.1957, 708–709 Katso myös esim. Suomen Sosiaalidemokraatit 11.3.1957 ja 12.3.1957.
[70] Helsingin Sanomat 25.9.1957 (pääkirjoitus).
71 Helsingin Sanomat 22.2.1958 (pääkirjoitus). Ks. myös Vp IV 1957, ptk 22.1.1958, 356–357 tai ptk 18.2.1958, 3537, ptk 25.2.1958, 3651–3653 tai Vp V 1957, ptk 4423–4436. Ks. myös esim. Nenonen 1994, 186–188.
[72] Hannikainen &, Vauhkonen 2012.
[73] Heikkinen & Tiihonen 2009,123, VP 1937. Ks. myös Saarela, 2008, 626–636.
[74] Puoskari 2013.